

УДК 378.011.3-051

*Лідія ХОМИЧ, доктор педагогічних наук,
професор, заступник директора з наукової
роботи Інститут педагогічної освіти і
освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН
України*

АКСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ

У закладах вищої освіти необхідно формувати особистісну систему цінностей майбутніх вчителів яка б сприяла забезпеченню мирного і вільного співіснування людей на планеті Земля. Основою освітнього процесу має бути Людина як найвища цінність, а зміст освіти необхідно спрямовувати на розвиток ціннісного світоглядного ставлення особистості до соціального і природного оточуючого світу і до самої себе. В сучасну епоху особливого значення набувають абсолютні цінності добра, краси, істини і віри як фундаментальні підстави відповідних форм духовної культури. Отже, аксіологічний підхід є системоутворюючим чинником в організації освітнього процесу.

Ключові слова: *система цінностей, загальнолюдські цінності, професійна підготовка вчителя.*

В умовах сьогодення актуальною є проблема підготовки вчителя в аспекті формування гуманізму і ціннісних орієнтацій. Слід зазначити – сучасна школа потребує вчителя, що володіє системою пріоритетних загальнолюдських цінностей. Саме вчитель як представник культури повинен передавати вихованцям загальнолюдські цінності і формувати до них особливе ставлення.

Ціннісне ставлення передбачає поєднання інтересів вчителя і учня, спрямованих на вільний саморозвиток особистості, збереження її індивідуальності, виховання такого громадянина-патріота, який здатен забезпечити високий рівень розвитку культури держави, її престиж та гідне місце в цивілізованому світі.

Оскільки ціннісні орієнтації є невід'ємною складовою розвитку особистості, тому необхідно у закладах вищої освіти формувати особистісну систему цінностей майбутніх вчителів. Світ цінностей – це насамперед світ культури у широкому розумінні, це сфера духовної діяльності людей, їх моральної свідомості, уподобань, якими виражається міра духовного багатства людини. Тому з давніх часів вони були предметом дослідження філософів: в античній і середньовічній філософії цінності не відокремлювали від життя людини; у середні віки цінності набувають релігійного характеру; в епоху Відродження перевага надавалася цінності гуманізму; у Новий час розвиток науки і нових суспільних відносин сприяв розгляду речей і явищ як цінностей.

В умовах сьогодення, аксіологічне мислення набуває нового значення, оскільки все більшу роль у змісті світовідчуття, світогляду нових поколінь повинні відігравати цінності миру, життя людини, її особистого самоствердження. Дослідники вважають, що основоположною цінністю у всі часи людської історії

було саме життя і проблема його збереження і розвитку в природній і культурній формах [2].

У педагогічній науці проблема формування системи цінностей майбутнього вчителя актуалізується при вирішенні ряду питань: гуманізації освітнього процесу в закладах освіти (С. Гончаренко, І. Смолюк, Р. Скульський, Г. Шевченко та інші); формування особистості вчителя, його професійно-педагогічної культури (І. Зязюн, О. Мороз, та інші).

Ціннісні орієнтації вчителя, представлені у роботах видатних педагогів, є своєрідною генетичною підставою у вирішенні стратегічних завдань розвитку сучасної освіти. Осмислення спадщини класиків вітчизняної педагогіки (Г. Ващенко, О. Духнович, М. Драгоманов, І. Огієнко, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, С. Русова, І. Франко, Т. Шевченко), дозволяє зробити висновок про гуманістичну спрямованість її сфери відносин. З проведеного аналізу деяких педагогічних концепцій вітчизняних педагогів видно, що їхні ціннісні пріоритети сходяться в площині «особистість».

Виховання особистості, повинне реалізуватися через гуманізацію освіти і ґрунтуватися на трьох принципах у розумінні людини, зокрема: *цінності особистості* та сприйняття її такою, якою вона є; *унікальності особистості* як викладача так і студента; *непередбачуваності особистості*, що пов'язана з наданням студенту права на помилку, на мислення своїми образами, тобто допомогти йому пізнати себе і оточуючих [1]. Сьогодні саме гуманні, ціннісні аспекти є визначальними для світового розвитку, для збереження людського світу.

Важливе значення проблема формування цінностей має для розвитку України в умовах формування її державності. Пріоритет надається реалізації ідеї антропоцентризму, що набуває ще більшого значення в умовах сучасної війни. Антропоцентризм – концепція, згідно з якою людина є центром і метою всього, що відбувається у світі; філософські та богословські учення стверджують винятковість людини як найвищої цінності [5]. В. Кремень підкреслює, що виховання моральних цінностей має ґрунтуватись на глибокому людиновимірному відчутті дійсності [4, с. 14]. Отже, основою сучасного педагогічного процесу має бути Людина як найвища цінність, а зміст освіти необхідно спрямовувати на розвиток ціннісного світоглядного ставлення особистості до соціального і природного оточуючого світу і до самої себе.

В сучасну епоху глобальних змін особливого значення набувають абсолютні цінності добра, краси, істини і віри як фундаментальні підстави відповідних форм духовної культури, що передбачають гармонію, рівновагу цілісного світу людини і її конструктивного життєзатвердження в культурі.

Загальнолюдський характер виявляється в тому, що майбутні вчителі повинні усвідомити себе як частину всієї планети, як активну складову ноосфери, мати відповідальність за свої вчинки перед усім людством, співвідносити у своєму світосприйнятті загальнолюдське та національне.

Досягнення певного рівня засвоєння загальнолюдських цінностей залежить від впливу багатьох чинників, зокрема: розвитку загальної та гуманістичної культури, специфіки особистісної біографії суб'єкта, загальної спрямованості розвитку соціуму, країни, держави, цивілізації тощо. Однак найбільший вплив має педагогічне керівництво процесом формування системи ціннісних орієнтацій у тому числі загальнолюдських цінностей.

Провідною цінністю у змісті педагогічної підготовки майбутніх вчителів має бути **цінність особистості**. Вона дійсно є найвищою цінністю серед інших цінностей цивілізації, є джерелом і творцем інших, периферійних щодо неї духовних і матеріальних цінностей, а через їх продукування – і суб'єктом творення самої себе як центральної цінності [6]. Тому в змісті педагогічної освіти пріоритетними мають бути цінності життєспрямованості й мотивації життєдіяльності, цінності сфери усвідомлення змісту, мети процесу діяльності, цінності реалізації процесу діяльності, цінності, репрезентовані індивідуальними якостями суб'єкта діяльності.

Пріоритет в усі часи надавався **моральним цінностям**, які визначають життєздатність суспільства, повсякденну поведінку людей, регулюють соціальні конфлікти, забезпечують раціональність і людяність способу життя. Критеріями цих цінностей виступають не лише уявлення про такі моральні якості, як доброзичливість, повага до людської гідності, милосердя, доброта, людяність, толерантність, порядність, вміння прощати, не чинити зла, а й практичні дії, вчинки, мотиви, стимули і наміри людей.

У ставленні до особистості моральність виступає метою, перспективою її вдосконалення і, насамкінець, вимогою [7, с. 527]. Пріоритет сучасної моральності – загальнолюдські гуманістичні цінності. Особливе значення має розвиток потреби в емоційному і духовному контактах з людьми, потреба у самоповазі та співпереживанні людям, що виявляється у гуманній поведінці, вияві поваги до людської гідності, людяності, бажанні допомогти, прояві довіри, толерантності.

Специфіку ціннісного відношення можна бачити на прикладі **духовних цінностей**. Вони безпосередньо пов'язані з суспільними відносинами, і в цілому можна сказати, що за питанням про цінності ховається проблема взаємовідношень особи та суспільства.

До загальнолюдських цінностей слід віднести і **національні**, оскільки вони виявляються у повазі до рідної мови, історії свого народу, його культурних традицій тощо і забезпечують як духовну єдність поколінь так і процес формування національної самосвідомості [4], серед них – українська ідея, державна незалежність, почуття національної гідності, історична пам'ять, повага до державної символіки, любов до рідної культури, мови, традицій, сприяння розквітові духовного життя українського народу тощо.

Українське суспільство сьогодні потребує пошуку нових знань, стереотипів мислення на засадах національної історико-культурної спадщини. Національна ідея найістотніша яка закладена у мрії мати свою самостійну державу та її щасливе процвітання, демократичне суспільство з національною культурою, освітою, системою навчання і виховання. Ця обставина актуалізує проблему формування національних цінностей.

Національні цінності базуються на світових цінностях і підпорядковані меті приєднання до загальнолюдської культури, оскільки нормальна національна самосвідомість вільно сприймає всі культурно-духовні цінності людства. Саме у такий спосіб поєднується загальнолюдське і національне. Сьогодні кожному зрозуміло, що взаємодія національного і загальнолюдського становить основу традицій формування духовного світу підростаючих поколінь у вихованні народу, незалежно від його національної належності.

Для того щоб глибше зрозуміти національно-психологічні особливості культурного середовища, в якому треба будувати свою діяльність, майбутньому вчителю необхідно глибоко й уважно вивчати літературні, історичні, політично-громадські та інші витoki формування та розвитку народу, його контакти з народами-сусідами. Такий підхід дасть змогу запобігти помилок, що пов'язані з особливостями соціальної психіки і характером людей, їх ставленням до морально-етичних та соціально-правових норм суспільного життя. Поверхове знання традицій і звичаїв народів може привести до конфліктів не тільки міжнаціонального характеру, а й побутового. Нерозуміння етики та культури одного народу іншими і, навпаки, несподіваний збіг у трактуванні моральних ідеалів між народами, навіть якщо вони не мають спільних кордонів і безпосередніх контактів, також можуть спричинити непорозуміння.

Розвиток *громадянських цінностей* пов'язаний з вихованням у майбутніх вчителів глибокого почуття любові до України, її народу, формуванням якостей громадянина-патріота; формування високої правової культури, правосвідомості; стимулювання внутрішніх зусиль до саморозвитку і самовиховання. Почуття патріотизму – складне і багатогранне поняття, один з найважливіших компонентів індивідуального та суспільного способу життя людини. Сучасний патріотизм передбачає національно-усвідомлене ставлення до Батьківщини. Відповідно зміст навчання і виховання майбутніх вчителів має бути спрямованим на культивування в них почуття, волі й життєвих настанов в руслі патріотичної самосвідомості, творчо стверджувати в них духовне життя свого народу – сприймати українську мову й історію, українську державність і правосвідомість, українське світосприймання, пісню, літературу й культуру як свої власні.

Отже, можна констатувати, аксіологічний підхід є системоутворюючим чинником в організації освітнього процесу, лежить в основі гуманістичної педагогіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. Гуманізація освіти – виховання творчої особистості. *Педагогічна газета*. №12 (137), 2. 2005.
2. Зеленов Є. А. Загальнолюдські цінності – основа планетарного виховання студентської молоді. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./domtp/2009_1/Zelenov.p. 2009.
3. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. К. : Знання України. 2010.
4. Кремень В. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. К. : Грамота. 2007.
5. Соколов В. Ю. Антропоцентризм. *Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн]* / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=43068 2001.
6. Рибалка В. В. Аксіологічні основи психологічної культури особистості : навч.-метод. посіб. К. : АПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих; Ін-т обдарованої дитини; АПН і МОН України, Укр. наук.-метод. центр практ. психології і соц. роботи. Чернівці: «Технодрук», 2009.
7. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред.. В. Г. Кремень. Юрінком Інтер, 2008. С. 527.